

TEMEŞVARLI OSMAN AĞA - ESİR, TERCÜMAN VE YAZAR

Ömer GEZER*

Öz: Bu makalede, daba çok esaretnâmesi ile tanınan Temeşvarlı Osman AĞa'nın hayatı ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Habsburg serhaddinde doğan ve büyüyen Osman AĞa, 1688'de esir düşmüş ve uzun seneler süren esaret hayatından 1699'da firar ederek kurtulmuştur. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Temeşvar'da divan tercümanlığı yapan Osman AĞa, serhad diplomasisinde önemli roller almıştır. Temeşvar'ın kaybedilmesinden bir süre sonra İstanbul'a yerleşen Osman AĞa, burada Habsburg dil oğlanlarına Türkçe öğretmenin yanı sıra çok sayıda eser kaleme almıştır. Bu çalışmada Temeşvarlı Osman'ın bu eserlerine de kısaca değinilmiştir. Ayrıca Avusturya arşiv belgelerine dayanarak Temeşvarlı Osman AĞa'nın hayatının şimdiye kadar az bilinen bir dönemine ışık tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Temeşvarlı Osman AĞa, Esir, Tercüman, Osmanlı-Habsburg İlişkileri, Serhad Diplomasisi

Osman AĞa of Temesvár – Captive, Dragoman and Author

Abstract: In this article, the life of Osman AĞa of Temesvár, known for his memories of captivity, was studied. Born and grown up on the Habsburg frontiers of Ottoman Empire, Osman AĞa was captured in 1688 and escaped from a long lasting captivity in 1699. He was appointed as council dragoman in Temesvár after the treaty of Karlowitz and played some important roles in the frontier diplomacy. After the loss of Temesvár he settled in Istanbul where he wrote many books in addition to teaching Turkish to young Habsburg dragoman candidates. In this study, his books were shortly reviewed. Furthermore a less known period of his life was brought to light based on the Austrian archives.

Keywords: Osman AĞa of Temesvár, Captive, Dragoman, Ottoman-Habsburg Relations, Frontier Diplomacy

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde daha önemli roller oynamış birçok devlet adamının hayatı gölgede kalmışken Temeşvarlı Osman AĞa'nın macera dolu yaşamı daha iyi biliniyor. Bu keyfiyeti şüphesiz, Osman AĞa'nın esaret günlerine büyük yer ayırmakla birlikte, çocukluğundan İstanbul'a yerleştiği zamana kadar yaşamından fragmanlar aktardığı esaretnâmesine gösterilen ilgiye borçluyuz. İlk olarak, British Museum'daki Türkçe yazmalar kataloguna atfen (Rieu 1888: 73-74), Franz Babinger'in (1992, s.273-274) dikkat çektiği otobiyografik eser, daha sonra Heinz Griesbach (1950) tarafından doktora tezi olarak çalışılmış, ancak sınırlı sayıda basıldığından akademik ilgiden mahrum kalmıştır. Fakat kısa süre sonra Richard F. Kreutel ve Otto Spies, Griesbach'ın transkripsiyonunu esas alarak 1954'te yeni bir yayın yaptıklarında Temeşvarlı Osman AĞa akademik ve popüler tarihçiliğin gündemine girmiştir.

* Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara / TÜRKİYE. E-posta: omergezer@hacettepe.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-6678-5777

Osman Ağa'nın hayatının Türkçe okurlar tarafından bilinmesi ise, eserinin orijinal nüshası üzerinden değil, Kreutel ve Spies'in Almanca tercümesinin Şevki Yazman (1961, 1962) tarafından Türkçeye çevrilmesi sonrasında olmuştur. Bunu yine Kreutel ve Spies'in 1962 tarihli ikinci Almanca tercümesinin Esat Nermi Erendol'un çevirisiyle Türkçe olarak 1971'de yayınlanması takip eder. Esasen Temeşvarlı Osman Ağa'nın kaleminden çıktığı haliyle esaretnâmesi Harun Tolasa tarafından 1964'te İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde bitirme tezi olarak hazırlanmış ancak maalesef yayınlanmamıştır. Tolasa daha sonra bahsi geçen Türkçe çevirilerdeki yanlışlıkları düzeltmek adına Osman Ağa'nın metnini çevriyazı ve tıpkıbasım olarak yayınlamayı düşünse de aynı tarihlerde Kreutel tarafından benzer bir çalışmanın yapıldığını haber alması üzerine bu fikrinden vazgeçmiş, ancak Kreutel'in projesini tam manasıyla hayata geçirememesi sebebiyle farklı bir yol izleyerek Osman Ağa'nın bozuk Türkçesini düzelterip metni de kısmen sadeleştirerek yayınlamayı tercih etmiştir (Tolasa 2004: 15-17). Sonraki yıllarda Osman Ağa'nın esaret anıları başka kalemler tarafından Türkçe olarak yeniden basıldığı halde akademik ihtiyaçları karşılayacak bir transkripsiyon hâlâ yapılmamış, bu şartlar altında Kreutel'in imlayı düzelterek 1980'de yayınladığı Arap harfli metin akademik çalışmalar için yegâne başvuru kaynağı olarak kalmıştır.¹

Osman Ağa'nın Türkiye'de ve dünyada akademinin ilgisinden kısmen yahut bütünüyle uzakta kalmış başka eserleri de vardır. Aşağıda ele alınacak eserlerinin çoğu tarihi kıymeti haizdir. Gerek bu eserlerin ilmî neşriyatı, gerekse Osmanlı ve Habsburg arşivlerinde yapılacak araştırmalar Osman Ağa'nın hayatına dair eksik parçaları tamamlamaya yardımcı olacaktır. Bu makale ise, özellikle 1725'ten sonrasında tarihin gölgesinde kaybolduğu düşünülen Osman Ağa'nın hayatından bir kesiti daha gün yüzüne çıkararak katkıda bulunacaktır.

I. SERHAD KULU: OSMANLI SERHADDİNDE HAYATA BAŞLAMAK

Osmanlı serhadleri tehlikeli ama fırsat dolu bir bölgeydi. İmparatorluğun iç bölgelerinde geçim derdine düşenler, bilhassa gençler, yağma akınlarıyla hayatlarını kazanmak üzere imparatorluğun uç bölgelerine akardı. Bunlar serhadde asker olmanın gerektirdiği cesareti ispat ettiklerinde, boşalan gediklerden birine ulufeli olarak deftere yazılmak, bir başka ifadeyle Osmanlı sultanının serhad kulu olmak fırsatını bulurdu. Ulufe ve diğer avantajları bir yana, tıpkı yeniçerilik yahut sipahilik gibi serhad kulluğu da ailenin sonraki nesillerinin refahını kısmen garanti altına alıyordu. Gedikler babadan oğla tevarüs ediyor, serhaddeki ilişki ağları sayesinde rütbe kazanmak kolaylaşıyordu.

Temeşvarlı Osman'ın hayat hikâyesinin arka planını da bu zemin oluşturur. Babası Ahmed Ağa, kardeşleriyle birlikte Belgrad'dan Temeşvar'a yerleşip garnizonun serhad kulu askerleri arasına katıldığında Osman'ın da hayatı şekil almaya başlamıştı. Temeşvarlı'nın ifadesiyle, Ahmed Ağa önceleri azebân-ı evvel cemaatinin kethüdasıydı, daha sonra bir başka piyade cemaatinin ağalığının boşalmasıyla yerli kulu ağaları arasına girdi. Hicrî 1077 / miladî 1666-67'de Ahmed Ağa'nın ölümünden sonra geldiği o tarihte henüz 16 yaşında olan büyük oğlu

¹ Bu makalede Osman Ağa'nın hayatının erken dönemlerine dair bilgilerin temel kaynağı olan esaretnâmesinin Richard F. Kreutel'in yayınladığı 1980 tarihli Arap harfli baskısına ve Osmanlıca okumakta güçlük çekecek okurun atıfları takip edebilmesi için Harun Tolasa'nın hazırladığı aslına uygun sadeleştirilmiş metne birlikte atıf verilecektir.

Bektaş'a verilmişti. Ahmed Ağa'nın kurduğu ilişki ağı sayesinde Bektaş genç yaşta ağalık rütbesini elde ederken, o tarihte çocuk yaşta olan Osman ise kendi ifadesiyle okuma-yazma öğrenmişti (Kreutel 1980: 1-2; Tolasa 2004: 62-63).

Osmanlı-Habsburg serhaddinde tarihin akışı 1683'te değişince Temeşvarlı Osman'ın da hayatı yeni bir şekil aldı. Muhtemelen Viyana Bozgunu'nu takip eden seneler içinde buluş çağına giren Osman, babasının ve daha sonra ölen ablalarının mirasına tasarruf etmeye başladığında at ve silah satın alarak Osmanlı askeriyeye birlikte çete ve potura akınlarına katıldı. Bu akınlar sırasında cesaretini ve marifetini ispat eden Osman, babasının dostu Pîrî Ağa'nın aracılığıyla farisân-ı evvel cemaatinde odabaşı oldu (Kreutel 1980: 2; Tolasa 2004: 63). Böylelikle Osmanlı taşra ordusunda ulufeli süvari askeri² yazılan Temeşvarlı Osman, padişahın serhad kulları arasına da girmişti. Ne var ki, Büyük Harb'in gidişatı Osmanlı İmparatorluğu'na, bilhassa da Macaristan'a, dolayısıyla da serhad kullarına felaket getirecekti.

1686'da Osmanlı Macaristanı'nın en önemli garnizon şehri Budin'in Habsburglar tarafından ele geçirilmesi, kısa süre içinde cepheye nispeten uzak, kuşaklar boyunca askerî tehdit görmemiş bölgeleri de savaşın içine çekti. 12 Ağustos 1687'de Osmanlı ordusunun Mohaç'ta aldığı ağır mağlubiyet sonrasında Habsburglar Slavonya'dan Erdel'e kadar uzanan bölgeyi kolaylıkla ele geçirdiler. Osmanlı ordusundaki ayaklanma İstanbul'da IV. Mehmed'in tahttan indirilmesine kadar varacak bir dizi olayı tetiklerken, serhad garnizonlarında da ardı ardına isyanlar patlak veriyordu. Temeşvar garnizonunda da ulufe ödemelerinin gecikmesi sebebiyle bir isyan çıkmış, kale muhafızı İbrahim Paşa katledilmişti (Râşid Mehmed Efendi 2013: 343). Osman'ın tek satırla dahi olsa bahsetmediği bu isyanda bir rol oynayıp oynamadığını bilemesek de isyandan sonra Cafer Paşa'nın Temeşvar muhafızlığına tayin edilmesi ve askerinin birikmiş ulufelerinin ödenmesi için hazine gönderilmesi hayatında yaşadığı kırılmanın başlangıcı olarak esaretnâmesinde yer alır.³ Cafer Paşa'nın emriyle Osman'ın odabaşı olduğu farisân-ı evvel cemaati, Arad Kalesi'ndeki yeniçeri ve sair kapıkulu askerinin ulufelerini Lipova'ya kadar götürmek üzere yola çıktığında kendilerini bekleyen tehlikeden habersizdi. Savaş sebebiyle yolların ve yolculuğun tekensiz olması hazinayı gece saatlerinde gizlice taşımaya gerektirmişti. Menzillerine salimen varan Temeşvarlı Osman ve beraberindeki 80 kadar farisân neferi, mevsiminde kiraz yemek sevdasıyla Lipova'da bir gün kalmayı göze alınca, kendilerini General Caraffa'nın komutasındaki Habsburg ordusu tarafından kuşatma altında buldular. Yeteri kadar

² Yeri gelmişken belirtmek lazımdır ki, Temeşvarlı Osman'ın farisân cemaatinde yani Osmanlı taşra ordusundaki süvari sınıfı askerleri arasında kendisine yer bulması modern araştırmaların önemli bir kısmında bir yanlışlığa sebep olmuş ve Osman sipahi olarak anılmıştır. Osmanlı askerî terminolojisi içinde sipahiler ve farisân arasında süvari olmaları hasebiyle bir benzerlik söz konusuysa da, kapıkulu sipahiler haricindeki Osmanlı sipahisi başta askerî hizmetleri karşılığında bir timara tasarruf ederken, garnizonlarda görev yapan süvari sınıfı arasındaki farisân ise dönem itibarıyla ulufeli askerlerdir. Farisân için bkz. Römer (1995: 29), Stein (2007: 70-72). Kapıkulu sipahileri için bkz. Afyoncu (2009).

³ Temeşvarlı Osman'ı bu bahiste hafızası yanlışmış, 36 sene sonra kaleme aldığı esaretnâmesinde hicrî takvimle 1098 Şaban ayını olayların başlangıcı olarak vermiştir. Ancak Lipova'nın Habsburglar tarafından ele geçirilmesi hicrî 1099 / Haziran 1688 tarihindedir (Tolasa 2004: 64, dipnot 9).

muhafız askeri olmayan Lipova Kalesi, aynı zamanda bir kuşatma ordusunu durduracak sayıda top, mühimmat ve belki de daha önemlisi mimarî yapıya sahip değildi. Nitekim birkaç günlük cesurca müdafaadan sonra kale vire ile teslim edilmek istenmiş, fakat Caraffa, sadece kaledeki silah ve sair eşya için değil, teslim olanların hürriyeti için de garanti vermeyince yeniden silahlar konuşmuştur. Ne var ki yoğun bombardıman altındaki kalede can kaybı arttıkça ahalinin de savunma azmi kırılmış, Lipovalılar sonuç olarak kaderlerini Caraffa'nın ve diğer Habsburg subaylarının insafına bırakarak teslim olmuşlardı (Kreutel 1980: 2-6; Tolasa, 2004, ss. 64-70).

II. ESİR: MACERA DOLU SIRADAN BİR HAYAT

Temeşvarlı Osman, Lipova Kuşatması'nı hikâye ettiği gibi, kale teslim olduktan sonra Müslüman ahalinin ve tabii ki kendi akıbetini de oldukça canlı bir şekilde tasvir eder. Ancak Osman'ın nasıl esir düştüğünü ve sonrasında başından geçenleri bu makaleye derç etmek yazının hacmini arttıracığı için esaretinin sıradan öyküsü üzerinde durmak doğru olacaktır.

Avusturyalı subayların müdahalelerine rağmen Habsburg askerlerinin yaptığı yağma ve katliamdan sonra iş gücü ve ticarî olarak bir değer teşkil etmeyen yüz kadar ihtiyar Temeşvar istikametine doğru gönderilmiş, ardından da esir paylaşımı başlamıştı. Bu paylaşım sırasında Habsburg piyade alaylarından birinde adlı meselelerden sorumlu olan (*Regimentsauditor*) Yüzbaşı Fischer'in hissesine düşen Temeşvarlı Osman, bir süre sonra hürriyeti karşılığında fidye getirmek üzere serbest bırakılmıştır (Kreutel 1980: 8-9; Tolasa 2004: 73-74). Savaş esirlerinin hızla paraya dönüştürülmesi için biçilmiş kaftan olan fidyecilik, esasen Osmanlı-Habsburg serhaddinde kuşaklar önce kabul görmüş ve kısmen kanunlaşmış bir uygulamaydı. Esirden iş gücü olarak yararlanmak imkânı olmayan ya da esir bakımının masraflarını karşılamak istemeyen sıradan askerler, savaş ganimeti olarak tuttıkları esirleri pazarda genellikle subaylara satarken, subaylar da bu alışverişi çoğu zaman kâra çevirmenin yolu olarak satın aldıkları esirlerden özgürlüklerine karşılık fidye talep ederlerdi. İşkence ve türlü eziyetleri bir tehdit unsuru olarak kullanan esir sahibi fidye üzerinde anlaştıktan sonra esiriyle bir sözleşme yapar, fidye miktarı, fidyenin ne zaman ve nasıl ödeneceği bu sözleşmede açıkça yazılırdı. Akrabaları tarafından fidyenin yarısı ödendikten sonra kalanı şahsen getirmek üzere esirler serbest bırakılacağı gibi, Osmanlı ya da Habsburg sınır kumandanlarının birinin teminat mektubuyla da bir haftalığına ya da ödemek zorunda olduğu meblağa göre daha uzun bir süre için salıverilenler de olurdu. Esir sahibi için bir başka teminat yolu ise, esirin dönmemesi halinde vebalini üstlenecek bir kefil ardında bırakması şartıyla fidyelerini toplamaya gönderilmesiydi (Pálffy 2007: 55-60).

Temeşvarlı Osman'ın fidye için serbest bırakılması yukarıda özetlenen sürecin adeta mükemmel bir örneğidir. Kendi ifadesiyle kısa bir süre için eziyet gören Osman, bir hafta içinde özgürlüğüne karşılık 60 altın fidye getirmek şartıyla serbest bırakılmış, farisân yoldaşlarından yine Yüzbaşı Fischer'in esirleri arasında bulunan Muhzıroğlu İbrahim ise, kendisinin 9 altın tutarındaki fidyenin de ödenmesi şartıyla Osman'a kefil olmuştur. Bir günlük bir yolculuktan sonra Temeşvar'a, ailesinin yanına ulaşan Osman, kardeşleri ve akrabalarının yardımıyla gerekli fidyeyi bir araya getirebilmişti (Kreutel 1980: 9-10; Tolasa 2004: 74-75). Ancak

Temeşvarlı Osman'ın özgürlüğünü satın alması mümkün olmadı.⁴ Belgrad'ı kuşatmak için hazırlanan Habsburg ordusuna katılmak üzere Fischer de alayıyla birlikte Ösek'e doğru hareket etmişti. Osman ve kendisi gibi fidye parasını denkleştiren birkaç yoldaşı da Fischer'i takip etmek zorunda kalmıştı. Ösek'e varamadan yolda Macar haydutları tarafından soyulan ve talih eseri ölümden dönen Temeşvarlı Osman, meseleden Fischer'in haberdar olması üzerine fidyesini kurtarabilmişti. Ne var ki Fischer, yolların haydutlarla dolu olduğunu bahane ederek Osman'ı Temeşvar'a göndermemiş, Bosna'da serbest bırakmak üzere alayıyla birlikte Hırvatistan cephesine götürmüştü. Yollarda ve zindanlarda altı ay geçirdikten sonra Osman kötü haberi öğrenecekti: Fischer, Osman ve beraberindekileri diğer esirleri fidye pahalarını tamamen aldığı halde Venedikli bir esir tüccarına satmıştı (Kreutel 1980: 10-23; Tolasa 2004: 76-95).

Yeniçağ İtalyası Türk ve Müslüman esirlerin önemli bir iş gücü ve ticarî meta olduğu bir coğrafyaydı. Köle emeği özellikle gemilerde kullanılıyordu. Korsanlık faaliyetleri İtalya'daki köle pazarlarını beslerken, Osmanlı-Venedik savaşları sırasında yarımadaya adeta köle akıyordu. Venedik'in Kutsal İttifak'a 1684'te dâhil olmasıyla birlikte İtalya'daki köle ticareti yine canlanmış, bilhassa Dalmaçya'da ve Mora'da elde edilen askerî başarılar köle tacirleri tarafından paraya çevrilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz limanlarından olduğu kadar Bosna'dan da birçok kimse, köle olarak İtalyan limanlarında Fransız donanması da dâhil olmak üzere çalıştırılmak üzere satılmıştı (Bono 2003: 97, 162).

Temeşvarlı Osman'ı ömrünün kalan günlerini kürekte geçirmekten alıkoyan şey ise yine talihiydi. Esir tutulduğu kaledeki papazların aracılığı ile hikâyesini Habsburg komutanına anlatmayı başaran Osman Venedikli tüccara teslim edilmemiş, ancak yine de özgürlüğüne kavuşamamıştı. Bu defa da Habsburg işgali altındaki kaleler arasında yolculuk ederek günlerini aç ve açıkta geçiren Osman hastalanınca ölüme terk edilmiş, ancak günlerce hasta yattığı halde hayatta kalmıştır. Pojega'da sahibi, kendi ifadesiyle ağası Fischer'e nızalı bir şekilde yeniden teslim edilen Temeşvarlı Osman'ın esaretindeki eziyet dolu günler bir süre sonra yeniden başlayacaktır (Kreutel 1980: 23-28; Tolasa 2004: 96-104).

Fischer'in görev icabı ağırlıklarını arkasında bırakarak bir başka şehre gitmesi, atlarıyla ilgilenen Temeşvarlı Osman'ın kısmen rahata kavuşmasına yol açarken, kalıcı etkilerini ileride göreceğimiz üzere, hayatının akışını değiştirecek bir yol ayrımı karşısına çıkmıştır. Cephe hayatının zahmetinden kaçan Fischer Viyana'da bir makama tayin olunca, esiri Osman'ı da beraberinde Habsburg İmparatorluğu'nun başkentine götürmek istemişti. Bu haberi alınca artık salıverilmekten ümidini tamamen kesen Osman Ağa, Hıristiyan inancını kabul etmeye zorlanacağı düşüncesiyle firara teşebbüs edecektir (Kreutel 1980: 33-34; Tolasa 2004: 114).

Esasen din değiştirme esareten kurtulmak için tercih edilen bir yoldu. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi, Batı'da da, din değiştirenler belirli bir oranda iltifat görüyor, toplum içinde kabulleri kolaylaşıyordu. Zekâsını kullanarak yükselen, askerî ya da idarî hayatta kendisine yer bulanlar da çıkıyordu. Örneğin

⁴ Aynı tarihlerde çok sayıda savaş esirinin tutulduğu Bavyera'da birçoğu paşa veya ağa gibi önemli mevkileri işgal eden Osmanlı / Türk esirlerinin fidye ödeyerek yahut firar ederek özgürlüklerine kavuşmaları hakkında belgeler üzerinden yazılmış bir makale için bkz. Varga (2007).

Budin Kuşatması'nda esir düşen bir Osmanlı paşası olan Mehmet Çolak Bey, esaretten kurtulmak ümidini kaybettiğinde 1696'da vaftiz olup Katolik inancını benimsemişti. Mehmet Bey, bu tarihten itibaren vaftiz babaları İmparator I. Leopold ve Arşidük Joseph'den mülhem Leopold Joseph Balthasar ismiyle anılacak, Habsburg soylular sınıfına katılacak ve Habsburg ordusunda bir süvari alayına komutanlık etmeye başlayacaktı (Teply 1972). Bir başka ilgi çekici örnek ise Mora'da esir düştükten sonra Hannover Elektörü'ne hediye edilen Mehmet'tir: Muhtemelen bir valinin eğitim görmüş oğlu olan Mehmet, Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra iktisat alanındaki yeteneğinin de yardımıyla yükselmiş, Avrupa siyaset sahnesindeki gelişmeler (Hannover hanedanından George'un İngiltere kralı olması, 1714) Mehmet'in de önünü açmıştır. I. Georg'un yardımıyla Ludwig Maximillian Mehmet, von Königstreu unvanıyla soylular sınıfına da alınacaktır (Ewig 1993).

Başka örneklerle de çoğaltılabilecek bu vakalar din değiştirmenin bir imkân olarak önemine işaret ederken, Temeşvarlı Osman'ın korkusunun yersiz sayılamayacağını, Türk vaftizlerinin (*Türkentaufe*) bazılarının can u gönülden olmadığını da söylemek gerekir.⁵ Ancak firar teşebbüsü, kendisine yardım etmek bahanesiyle el uzatanların niyetlerinin onu Adriyatik limanlarına götürüp kürek çekmek üzere satmak olduğunu anladığında akamete uğrayacaktı. Fakat yine de bu girişim Osman'ın hanesine büsbütün bir başarısızlık olarak yazılamaz. Eski efendisi Fischer, Osman'ın bulunmasını beklemeden Viyana'ya gitmek üzere yola çıkmış, bulunması halinde esirini General von Schallenberg'e hediye etmişti (Kreutel 1980: 36; Tolasa 2004: 117).

Yeni efendisi ile bu defa kefil kalarak fidyesini yeniden ödemek için anlaşılan Osman'ın fidyecilerden bir daha haber alınamayınca özgürlüğüne kavuşmak ümidi zayıflamış olabilir. Bu zaman zarfında Schallenberg'in atlarıyla ilgilenen Osman çalışkanlığı ile göz doldurunca, bir süre sonra ayağındaki prangalardan kurtulacak, hatta iş yükü artacak olmasına rağmen yeni kıyafetler edinme ve daha iyi şartlarda beslenme fırsatı bulacaktı (Kreutel 1980: 42; Tolasa 2004: 128). Temeşvarlı Osman'ın Steiermark / İstayer bölgesinin soylu ailelerinden biri olan Schallenberg'lere hizmet etmeye başlaması onu esirlikten adeta zoraki seyahatliğe da dönüştürecekti. Her ne kadar din değiştireceği korkusuyla Osmanlı hududundan fazla uzağa gitmeye gönülsüz olsa da Osman, General von Schallenberg'i takip ederek önce Graz'a, sonra Kapfenberg'e gidecek, General'in beklenmedik ölümü sonrasında ise onun akrabası Sigmund von Schallenberg'e hizmet üzere Viyana'ya gönderilecekti (Kreutel 1980: 43, 47; Tolasa 2004: 129, 136-137). Sonraki senelerde Schallenberg'i görev yerlerinde takip edecek Osman, böylece Linz, Regensburg, Augsburg ve Milano gibi şehirleri -tabii ki esir olarak- görecekti.

Viyana'da makam sahibi ve saraya yakın bir haneye esir olması esaretin külfetini ve eziyetini azaltmasa da Osman'ın nimetini bollaştırmıştı. Esaret altında senelerce hizmet eden Temeşvarlı Osman, kendine has üslubuyla bu günleri esaretnâmesinde geniş bir şekilde anlatır. Macera dolu sıradan esaret günlerini bitirecek haber ise

⁵ Osmanlı / Türk esirlerinin hangi şartlarda din değiştirdiği hakkında modern araştırmaların kritiği ile birlikte yapılmış bir çalışma için bkz. Quakatz (2014: 222-225).

1699 senesi kış aylarında⁶ Viyana'ya ulaşmıştır. 26 Ocak 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı-Habsburg (Kutsal İttifak) Savaşları'nı bitirdiği gibi, esir edilmiş imparatorluk tebaalarının serbest bırakılmasını da öngörüyordu. Ancak bekleneceği gibi, savaş esirlerinin maliyetli ve yüksek kâr beklentili bir ekonomik yatırım aracı olması, muahedenin ilgili maddesinin fiiliyata dökülmesinde birçok güçlüğü sebep olacaktı.⁷

Temeşvarlı Osman da, kendisi için bir umut olan haberi aldığı anda, Osmanlı / Türk esirlerinin serbest bırakılması işlerini yürüten Kardinal Kollonitsch'e müracaat etmek istemiş, ancak Schallenberglerin saray çevresindeki nüfuzu nedeniyle bundan bir sonuç çıkmayacağına ikna olmuştu. Bunun üzerine Osman ve Viyana'daki bir başka Osmanlı esiri Sipahi Muhammed, özgürlüğe kaçış için harekete geçmişti. Osmanlı-Habsburg barışına rağmen tekinsiz yollarda, zor durumda göstermek üzere hazırladıkları sahte bir ıtlakname ile Nemçeli kıyafetleri içinde seyahat eden Osman ve kader ortakları, türlü badirelerden sonra Osmanlı sınırına yaklaşmayı başaramışlardı (Kreutel 1980: 65 vd.; Tolasa 2004: 170 vd.).

Ne var ki Osmanlı topraklarına geçmek kolay değildi. Futok'ta firarî oldukları gerekçesiyle ihbar edilen Osman ve arkadaşları, meselenin soruşturulması için Osmanlı sınırındaki en önemli Habsburg kalesi Petrovaradin'in generali Baron de Nehem tarafından alıkonulmuştur. Esasen bu Osman'ın Nehem ile ilk karşılaşması değildir, aşağıda anlatılacağı üzere, son da olmayacaktır. Sahte belgeleri sayesinde zindana atılmaktan kurtulan Temeşvarlı Osman, sınırdan insan kaçıran haydut eskilerinin işbirliği ile Osmanlı tarafına geçmeyi başarmıştı. Fakat Osman ve yoldaşları Belgrad'a ulaşana kadar yine esir tutulacak, Nehem'e teslim edilmekten son anda pazarlık ile kurtulan maceraperestler, bu defa Belgrad yerli kulu ağalarından Uzun Ahmed Beşe'nin kurtarmalık talebiyle uğraşmak zorunda kalacaklardı. Temeşvarlı Osman ve beraberindekilerin senelerdir katlanmak zorunda kaldıkları esaret hayatından kurtulmaları ise, Ahmed Beşe'nin tehditlerine kulak asmayarak o tarihte Belgrad muhafızı olan Ali Paşa'nın divanına çıkacak cesareti gösterebilmeleriydi (Kreutel 1980: 88-91; Tolasa 2004: 209-215).

III. TEMEŞVAR DİVAN TERCÜMANI: SERHAD DİPLOMASİSİNDE BİR AKTÖR

Esir düştükten 11 sene sonra memleketine dönen Osman, Temeşvar'da ailesinden geriye kalan pek fazla kimse bulamamıştı. Ağabeyi Bektaş kısa bir süre önce ölmüş, küçük kardeşi Süleyman ise Zenta Muharebesi'nde (1697) şehit düşmüştü. Ailesinden arda kalanları bir araya getirip hayatına devam etmek isteyen Osman, Temeşvar Muhafızı Ahmed Paşa'nın huzuruna çıkarak kendini takdim etmişti. Bu sayede eski gediği olan farisân-ı evvel cemaatindeki odabaşılığı, birikmiş ulufeleri de verilmek üzere, yine Osman'a tevcih edilmişti (Kreutel 1980: 93-94; Tolasa 2004: 219-220).

⁶ Temeşvarlı Osman'ı hafızası bu tarih konusunda da yine yanıltmıştır. Osman Ağa, Osmanlı-Habsburg barışının 1700'de imzalandığını yazar. Bkz. Kreutel (1980: 64), Tolasa (2004: 169).

⁷ Avusturya başta olmak üzere Habsburg idaresindeki yerlerdeki Osmanlı / Türk savaş esirlerinin hürriyetlerine kavuşmaları hakkında bkz. Teply (1973). Benzer sorunlar Osmanlı esareti altındaki Nemçe tebaası için de geçerliydi. Bu konuda bkz. Dávid (2002) ve (2007).

Bu sırada Osmanlı-Habsburg sınırındaki diplomatik hareketlilik süvari zabiti Osman'ın hayatında yeni bir sayfa açmasına vesile olacaktır. Esareti sırasında Almanca'yı -kendi ifadesiyle biraz da yazacak kadar- öğrenen Osman, Ahmed Paşa tarafından tercümanlık işleri için divana çağrılmaya başlanacaktı. Ancak farisân odabaşılığından sınır tercümanlığına terfi etmesindeki en önemli etken, o sırada devam eden Osmanlı-Habsburg hududun tespiti ve işaretlenmesi için çalışan Osmanlı heyetine dâhil edilmesidir. Bâbiâli'nin Habsburg sınırının tespiti için muhaddid olarak gönderdiği Kapıcıbaşı İbrahim Efendi'nin tercümanı vebadan hayatını kaybettiğinde, bir süredir fiilen Temeşvar Muhafızı Ahmed Paşa'ya tercümanlık yapan Osman Ağa bu vazifeye tayin edilmişti (Kreutel 1980: 94; Tolasa 2004: 221).

Aynı günlerde Temeşvar valiliğine de Elçi İbrahim Paşa getirildi. Bâbiâli'nin bir serhad vilayetine kalem erbabı bir vali tayin etmesinin sebebi sınır müzakereleri sırasında Ahmed Paşa'nın diploması bilgisinin yetersiz kalmasıydı (Defterdar Sarı Mehmed 1995: 689). İleride göreceğimiz üzere Temeşvarlı Osman ile İbrahim Paşa'nın mesai ortaklığını başlatacak bu değişiklik, yavaş ilerleyen Osmanlı-Habsburg sınır müzakerelerini de hızlandırmıştı. İbrahim Paşa, Osmanlı muhaddidi Kapıcıbaşı İbrahim Efendi ile Habsburg heyetine başkanlık eden Luigi Ferdinando Marsigli'yi sert bir üslupla uyarılmış ve sınırların belirlenmesi işinin bir an önce bitirilmesini istemişti.⁸ Marsigli'yi harekete geçiren bu mektuplardan ziyade İbrahim Paşa'nın bizzat ipleri eline almasıydı. Paşa teftiş için küçük bir askerî birlikle sınır müzakerelerinin yürütüldüğü bölgeyi bizzat ziyaret etmiş ve Habsburg askeri tarafından Erdel'e sürülen Osmanlı reayasını durdurarak köylerine geri göndermişti. Henüz Habsburg işgali altındaki Osmanlı kaleleri boşaltılmadan İbrahim Paşa'nın askeriyle birlikte eyaletin sınırlarına kadar gitmesi çatışma riskini arttırmıştı. Diğer taraftan İbrahim Paşa, Marsigli'yi bir defa daha uyarılmış, Osmanlı reayasının rahat bırakılmasını, Habsburg askerlerinin Temeşvar sınırları dışına çıkarılmasını ve antlaşmada teslim edilmesi kararlaştırılan kalelerin en kısa zamanda boşaltılmasını istemiş, aksi halde Viyana'ya bir şikâyet mektubu göndereceğini ilave etmişti. Temeşvarlı Osman Ağa'nın ifadesiyle Marsigli bu mektubu okuduğunda öfkelenmiş ve ağzından kötü sözler dökülmüştü.⁹ Ancak Habsburg muhaddidinin inadı kırılmış ve Habsburg işgali altındaki kalelerin istihkâmları yıkılıp Bâbiâli'ye teslim edildikten sonra Şubat 1701'de sınır müzakereleri tamamlanmıştı (Stoye 1994: 213).

Müzakereler tamamlandığında Osman Ağa, günlük 60 akçe ulufe ile divan tercümanı olarak atanmış bulunuyordu. İbrahim Paşa, Temeşvar valiliği döneminde Osmanlı-Habsburg sınırında antlaşma şartlarındaki açık hükme rağmen inşa edilen çardaklar (istihkâm verilmiş gözcü kuleleri) sorunu da dâhil olmak üzere sınır diplomasisi gerektiren birçok meselenin halledilmesi için Temeşvarlı Osman'a güvenmiş, bu işlerin üstesinden başarıyla gelen Osman Ağa'ya Pançova nahiyesinde Uzdin köyünü timar olarak vermişti (Kreutel 1980: 94-95; Tolasa 2004: 221). Bu sayede belirli bir gelir düzeyine ulaşan Osman Ağa, eyalet divanındaki konumu

⁸ Elçi İbrahim Paşa ve Marsigli arasındaki bazı yazışmalar için bkz. Demiryürek ve Doğan (2015: 70-77).

⁹ Temeşvarlı Osman Ağa'nın sınır müzakerelerine dair takririni için bkz. Kitâb-ı İnşâ (v.5b-v.18b, burada v.13a).

sebebiyle de Temeşvar'da temayüz edecek, kısa zaman içerisinde serhad diplomasisinin önemli bir figürü haline gelecekti.

Sınır aşan ticaret meseleleriyle cinayet ve gasp da dâhil olmak üzere suç ve asayiş gibi konularda serhaddeki ilgili makamların girişimiyle yürütülen serhad diplomasisinde tercümanlar önemli roller üstleniyordu. Temeşvarlı Osman Ağa da Arad ve Segedin gibi Habsburg kalelerindeki komutanlara ya da Seben'deki Erdel valisine defalarca Temeşvar paşalarının mektuplarını götürmüş ve onlar adına müzakere etmişti. Rákóczi İsyanı (1703-1711) sırasında ise, Kurus ordusunun Osmanlı sınırına yakın yerlerdeki askerî faaliyetlerinin artması üzerine, Temeşvar paşaları tarafından II. Ferenc Rákóczi'ye ve Kurus generallerine de ulak olarak gönderilecekti. Bu isyan, aynı zamanda Temeşvarlı Osman'ı bir divan tercümanı olarak yıldızının parladığı ana taşıyacak sahneyi hazırlayacaktı.

Rákóczi İsyanı sırasında Osmanlı tüccarı sınırın diğer tarafındaki anarşiden istifade ederek mallarını yüksek kârla satıp önemli gelir elde etmenin riskli yolunu bulmuştu. Ne var ki ordusunu ayakta tutacak hazine gelirlerinden mahrum olan Rákóczi'nin para politikası ve esasen ithalat mallarına narh uygulamaya başlaması Osmanlı tüccarlarının kâr kapısını kapatmıştı. Bu yeni mali tedbirlerden habersiz olan bir grup Osmanlı tüccarından Kurus kontrolü altındaki Kecskemét'te mallarını kıymetinin çok altında bir fiyat karşılığında Rákóczi narhına göre satmaları istenmişti. Osmanlı tüccarları mallarını satmamakta direnince şehirden ayrılmalarına da izin verilmemişti. Bunun üzerine Temeşvar Valisi Ali Paşa'nın emriyle Osman Ağa, Osmanlı tüccarlarının serbest bırakılması da dâhil olmak üzere bazı meseleleri görüşmek için yola çıkmıştı.¹⁰

Uzun süren müzakerelerden sonra Osmanlı tüccarlarının mallarıyla birlikte serbest bırakılmasına karar verildiyse de geç kalınmıştı; Nisan 1707'de Habsburg milis kuvvetleri Osmanlı tüccarlarının tutulduğu Kecskemét'e akın düzenlemiş, kendilerine verilen güvenceye rağmen mallarının yağmalanmasından başka 55 Osmanlı tüccarı katledilmişti. Sağ kurtulmayı başaran birkaç tüccar sayesinde katliamdan haberdar olan Belgrad Muhafızı İbrahim Paşa¹¹ Segedin'deki Habsburg komutanı Baron Globitz'den derhal tazminat talebinde bulunmuştu. Globitz'in Osmanlı tüccarlarının yağmalanması ve katledilmesiyle ilgili sorumluluk üstlenmemesi üzerine mağdurlar meseleyi Divân-ı Hümâyûn'a taşımıştı (Kreutel 1966: 63).

Osmanlı-Habsburg ilişkileri bir süredir Karlofça şartlarının ihlal edilmesi sebebiyle sorunluydu: Serhadde önüne geçilemeyen yağma ve akınlardan başka

¹⁰ Temeşvarlı Osman Ağa'nın hatıratına aşağıda ayrıca değinileceğinden burada sadece bu makalede hatıratın Almanca tercümesine atıfta bulunulacağına işaret etmek lazımdır. Söz konusu müzakereler için bkz. Kreutel (1966: 28-58).

¹¹ Osman Ağa hatıratında bu tarihte Belgrad Kalesi muhafızının Köprülüzâde Abdullah Paşa olduğunu yazar (Kreutel 1966: 63). Fakat Osmanlı arşiv belgelerinin ortaya koyduğu üzere tarih itibarıyla Belgrad muhafızlığı görevi Elçi İbrahim Paşa'nın uhdesindeydi. İbrahim Paşa, 11 Kasım 1706 / 4 Şaban 1118'de Hasan Paşa'nın yerine muhafız tayin edilmiş, Ekim 1708'de ölümüne kadar da bu vazifesine devam etmiştir (Başbakanlık Osmanlı, Cevdet Dahiliye. 32/1557; Mühimme Defteri 115 697/3005). Köprülüzâde Abdullah Paşa'ya ise 1710 senesinde, abisi Köprülüzâde Numan Paşa'nın veziriazamlığa getirilmesi üzerine onun halefi olarak Belgrad muhafızlığı tevcih edilmiştir (Râşid Mehmed Efendi 2013: 836).

Osmanlı sınırı boyunca inşa edilen çardaklar ve Habsburg bayrağı altında savaşıyor korsanların Dıraç (Durazzo / Durrës) limanı açıklarında Fransız ticaret gemilerine el koyması gibi sorunlar Erdel’de başlayıp bütün Macaristan’a yayılan Kurus ihtilali sebebiyle kırılmalı bir hal almış olan iki imparatorluk arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemişti. Kecskemét’teki katliam ile birlikte bu sorunlara bir yenisi daha eklenmişti. İstanbul’da Fransız elçisi Feriol’un anti-Habsburg propagandasıyla beraber Rákóczi’nin yardım talebinin Divân-ı Hümâyûn’da yankı bulması Bâbîâli’nin barışçıl siyasetini değiştirebileceği hususunda Habsburg elçisi Michael Tallmann’ı endişelendiriyordu. Bu nedenle Veziriazam Çorlulu Ali Paşa’nın birikmiş meselelerin diplomatik yollardan çözümü için getirdiği teklif Viyana’da kabul görmüştü (Peşalî 2010: 34-35).

Belgrad Muhafızı Elçi İbrahim Paşa, Bâbîâli tarafından anlaşmazlıkların müzakere edilmesi ve sorunların bir çözüme kavuşturulması için murahhas olarak tayin edildi. Temeşvar valiliği sırasında Osmanlı-Habsburg sınırının belirlenmesi için yaptığı çalışmalar sırasında yakından tanıdığı Temeşvarlı Osman Ağa ise, bu yakınlık sebebiyle değilse bile, Kecskemét vakasına hâkim olması sebebiyle Osmanlı müzakere heyetinde kendisine yer bulmuştu (Kreutel 1966: 65 vd.). Uzun süren müzakerelerin seyri ayrı bir araştırmanın konusudur; fakat burada şunu söylemek gerekir ki Osman Ağa hatıratında, Elçi İbrahim Paşa’nın ölümünden sonra Belgrad muhafızlığı ile birlikte müzakerelerde Osmanlı murahhaslığını da üstlenen Ali Paşa’nın yürüttüğü gizli diplomaside kendisine başrol payesini layık görmüştür (Kreutel 1966: 101 vd.).

Gerçekten de Osman Ağa, bu müzakereler sırasında serhad diplomasisinde tercüman sıfatıyla kariyerinin zirvesine ulaşmıştı. Öyle ki artık Habsburgların hediye ile kazanmak istediği serhad ricali arasında ismine rastlamak mümkündür.¹² Hizmetleri karşılığında kendisine zeamet de verilmiş, zenginleşmesinin önu açılmıştı (Kreutel 1980: 97; Tolasa 2004: 226). Ancak Osman Ağa’nın bu konuma kolaylıkla erişebildiğini ya da işlerinin her zaman için yolunda gittiğini düşünmemek gerekir. Kendisine imtiyaz sağlayan divân tercümanlığı eyaletin valisiyle iyi geçinmesini mecbur kılan bir pozisyondur. Diğer bir ifadeyle valinin gözüne batacak davranışları Osman Ağa’nın konumunu ve hürriyetini, belki de hayatını tehlikeye atabilirdi. Nitekim 1715’te savaş patlak vermeden hemen önce, dönemin Temeşvar valisi Mustafa Paşa Habsburg tarafıyla yazışmalarını bahane ederek Osman Ağa’yı ev hapsinde tutmuş, bir süre sonra ise salıvermişti (Protokollen 493/485v. no.250).

Bu olaydan kısa süre sonra başlayan Osmanlı-Venedik / Habsburg Harbi (1715-18), Temeşvar’daki Osmanlı hâkimiyetini sona erdirdiği gibi, Osman Ağa’nın hayatında bir dönemi bitirip bir başkasını açmıştır. Osman Ağa esaretten kurtuluşundan itibaren geçen zaman içerisinde elde ettiği zenginliği Temeşvar’da bırakıp kaleden ayrılan Osmanlı güçleriyle beraber Belgrad’a geçmiştir. Ancak 1717’de Belgrad da kuşatılmış ve Habsburglara teslim olmuştur. Osmanlı bir serhad kalesini daha kaybederken Osman Ağa’nın kayıpları bu defa ailesindedir: Kalenin teslimine sebep olan cephanelik patlaması sırasında karısı ve akrabalarından birçoğu ölmüştür (Kreutel 1980: 97; Tolasa 2004: 226-227). 1718’de Pasarofça Antlaşması

¹² Osman Ağa’nın ismi Avusturya arşiv evrakı arasında birçok yerde geçer. Ancak bunların çoğunluğu divân tercümanlığı sebebiyle yürüttüğü mutad işlerle alakalıdır. Kendisine hediye verilmesi hakkında bkz. Protokollen (453/411v. no.145).

imzalandığında ise Temeşvarlı Osman'ı tarihe mal eden serhad artık Habsburgların eline geçmiştir.

IV. YAZAR: OSMAN AĞA'NIN İSTANBUL SENELERİ

Hayatının sonraki dönemleri söz konusu olduğunda tarihin gölgesi yoğunlaşırken Osman Ağa'nın izleri silikleşir. Bunun sebebi hayatına dair en önemli kaynaklar olan esaretnâmesi ve hatıratının bu tarihten sonrası için oldukça kısıtlı bilgi vermesidir (Tolasa 2004: 37). Richard Kreutel ve Otto Spies (1954: XXII ; 1962: 13) Osman Ağa'nın İstanbul'a gelmeden önce bir süre için Vidin'de tercümanlık yaptığını ifade eder; Temeşvarlı Osman'ın esaretnâmesini ve hatıratını akademik dünyaya tanıtan yazarlara göre Osman Ağa 1724'te ailesiyle birlikte İstanbul'a taşınmıştır. Osman Ağa'nın bir diğer eseri Kitâb-ı İnşâ'da yer verdiği son mektubun (v.71a-71b) 9 Mayıs 1724 / 15 Şaban 1136 tarihinde Habsburgların Erdel valisi Graf von Königsegg'in Vidin Muhafızı Osman Paşa'ya hitaben yazılmış olduğu düşünüldüğünde bu tespit doğru görünmektedir. Ancak Osman Ağa'nın tarih atarken pek titiz davranmadığını ve hafızasının onu başka konularda yanılttığını da göz önünde bulundurmak gerekir. Üstelik esasen yazışma usullerini gösteren münşeat mecmuaların bazen otantik olmayan mektupları içerebildikleri de bilinmektedir (Roemer 1986: 1242). Bu bahiste dikkate alınması gereken bir diğer ihtimal de şudur: 18. yüzyılda aralıklarla iki defa Bâbüâli nezdinde Habsburg elçiliği yapan Heinrich Christoph von Penkler (1700-1774) bir takririnde Temeşvarlı Osman Ağa'nın kendisine 1720-1726 seneleri arasında İstanbul'da şark dillerini öğrettiğini yazar (Wurm 1992: 168). Buna göre Osman Ağa, 1724'ten önceki bir tarihte İstanbul'a gelmiş olmalıdır. Söz konusu takririn 1761 gibi geç bir tarihte kaleme alındığını, yani hafızasının Penkler'e oyun oynamış olabileceğini de hesaba katmak gerekir. Ne var ki şurası kesindir; esaretnâmesini 18 Mayıs 1724 / 24 Şaban 1136'da tamamlayan Osman Ağa artık İstanbul'un Tophane semtinde yaşamaktadır (Kreutel 1980: 98; Tolasa 2004: 227).

İstanbul yıllarında Temeşvarlı Osman'ın Penkler'e olduğu gibi belki de başka dil oğlanlarına da Türkçe öğreterek hayatını kazandığını düşünebiliriz. Osman Ağa bu dönemde ayrıca bazı hâlâ akademik ilgiden uzakta kalmış birçok eser kaleme almıştı.¹³ Daha önce zikredildiği gibi esaretnâmesi bunlar arasında en çok tanınanıdır. Bilinen tek nüshasının aynı zamanda müellif nüshası olduğu eser bugün British Museum'da Or.3213 tasnif numarasıyla mahfuzdur. Temeşvarlı Osman'ın akademik ilgi gören bir diğer eseri ise Osmanlı-Habsburg serhaddinin tarihine dair fevkalade önemli olan hatıratıdır. Yukarıda kısaca bahsedilen Kecskemét vakası sonrasında taraflar arasındaki müzakereleri, bazı mükâlemeleri oldukça detaylı vererek anlattığı eserine Viyana'da Avusturya Milli Kütüphanesi'nde (Österreichische Nationalbibliothek) Mxt.657 tasnif numarasıyla ulaşılabilir. Osmanlı serhad diplomasisi için az bulunur özelliklere sahip bu hatıratın henüz bir transkripsiyonunun yapılmamış olması büyük bir eksiklikken Almanca tercümesini Kreutel 1966'da yayınlamıştır.

¹³ Temeşvarlı Osman Ağa'nın eserleriyle ilgili bilgiler aksi belirtilmediği sürece Kreutel'in (1967) makalesinden alınmıştır.

Osman Ağa'nın serhad diplomasisine dair bir diğer önemli eseri ise Kitâb-ı İnşâ'dır.¹⁴ Eserde bir imza bulunmazken imlası ve bilhassa hattı yazarının Temeşvarlı Osman olduğuna dair şüphe bırakmaz. Karlofça Antlaşması'nın gereği olarak Temeşvar'da Osmanlı-Habsburg sınırının işaretlenmesine dair görüşmelerle başlayan bu eserde Osman Ağa, 1699-1724 tarihleri arasında serhad muhafızları ve eyalet valileri ile sınır generallerinin aralarındaki yazışmalara dair örnekler verir. Eserin önemi inşa usullerinden ziyade, yer verilen mektuplaşmaların sınır meselelerinden başka taraflar arasındaki ticarî anlaşmazlıkların çözümü ile cinayet ve gasp gibi suçların faillerinin tedibi ve zararın giderilmesine dair küçük diplomatik meseleleri tarihçinin dikkatine sunmasından kaynaklanmaktadır. Muhtemelen Osman Ağa'nın dil oğlanlarına öğretmenlik yapması sebebiyle Kitâb-ı İnşâ'nın birçok nüshasına rastlanmaktadır. Yazarın kaleminden çıkmış nüsha, sonunda Habsburg tercümanlarına Osmanlı yetkilileriyle yapacakları görüşmelerde usul göstermek adına hayalî mükâlemeleri de ihtiva eder. Bu nüsha Avusturya Devlet Arşivleri'nde (Österreichisches Staatsarchiv) bünyesinde bulunan Viyana Şark Dilleri Akademisi'ne ait yazmalar koleksiyonunda HS.125 numara ile kayıtlıdır. Hayalî mükâlemelerin ayrıca iki nüshası daha bulunur: Şark Dilleri Akademisi koleksiyonunda HS.505 numaralı yazma ve British Library'de Or.7294 numaralı yazma (Kreutel 1980: XI). Kitâb-ı İnşâ'nın başka kaleminden çıkmış diğer bir kopyası da Avusturya Milli Kütüphanesi'nde Mxt.175 tasnif numarasıyla kayıtlıdır, fakat bu nüshada sadece mektuplaşmalar yer alır.

Bu sayılanlardan başka iki eserin daha Osman Ağa'ya ait olduğu bilinmektedir. Bunlardan birisi Köprülü Kütüphanesi'nde Hafız Ahmed Paşa kitaplığında 220 numara ile kayıtlı olan Nemçe tarihi tercümesidir. Osman Ağa'nın 1722-23'te başladığı bu tercüme yarım kalmıştır.¹⁵ Eserin başında Büyük Karl'dan devrin Habsburg İmparatoru VI. Karl'a kadar olan Habsburg tarihinin başlıca olaylarının tarihinin tercüme edileceği yazsa da 1662'de Fazıl Ahmed Paşa'nın sefer hazırlıkları öncesinde biter.

Osman Ağa ayrıca Amcazade Hüseyin Paşa'nın veziriazamlığa getirilmesinden itibaren Osmanlı sultanları ve sadrazamlarının kısa bir tarihçesini de kaleme almıştır. Eserin tek nüshası müellifin elinden çıkmıştır (British Museum Or.3212). Bu kısa tarihçe, Temeşvarlı Osman'ın 1715-18 Harbi'nde bizzat tanık olduğu olaylara dair bilgi vermesi bakımından da dikkat çekicidir. Ketebe kaydı bulunmayan bu yazma, Osman Ağa'nın diğer eserleri gibi muhtemelen 1723-25 arasında yazılmış olmalıdır. Bu kayıtlar aynı zamanda Osman Ağa'nın biyografisi hakkında da önemli ipuçlarıdır. Nitekim modern araştırmalar Osman Ağa'nın hikâyesini, Kecskemét vakasına dair hatıratını tamamladığı 20 Mayıs 1725 / 7 Ramazan 1137 tarihinden sonrası için tarihte kaybolmuş kabul ederler (Kreutel ve Spies 1962: 13).

¹⁴ Bu önemli eserin Türkçe neşrini hazırlıyorum. Bir başka nüshasından hareketle İngilizce ve Macarca tercümesini ise Hajnalka Tóth yayımlayacaktır. Tóth (2016) ayrıca bu eseri tanıtan Macarca bir makale de kaleme almıştır.

¹⁵ Kreutel (1967: 435) bu yazmanın Temeşvarlı Osman'ın kaleminden çıkmış bir müellif nüshası olduğunu iddia eder. Buna karşın Salim Aydüz (1997: 159) yazmadaki bir derkenardan hareketle yazmanın hicri 1274 / miladi 1857'de istinsah edildiğini yazar.

V. YENİDEN TERCÜMAN: VİYANA'DA VE VİDİN'DE

Osman Ağa, İstanbul'da sadece yazarlıkla meşgul değildi. Yukarıda daha önce değinildiği gibi dil oğlanlarına Türkçe öğretmişti. Eserlerindeki bilgilerden hareketle İstanbul'daki Habsburg elçilerinin tercümanlığını yapmış olabileceği iddia edilse de (Kreutel ve Spies 1954: XXII-XXIII ve 1962: 13) Osman Ağa'nın ismi Habsburg elçilik kayıtlarında geçmez.¹⁶ Modern araştırmalar Kecskemét vakasında dair hatıratını tamamladığı 1725'ten sonrasında izlerinin tarihten kaybolduğu hususunda hemfikirse de Avusturya arşivlerindeki belgeler sayesinde Temeşvarlı Osman'ın biyografisine yeni bilgiler ekleyebilmek mümkündür.

Esaretnâmesinde İstanbul'daki senelerinden güçlkle geçindiği sitemiyle bahseden Osman Ağa'nın yeniden resmî bir göreve tayini Osmanlı-Habsburg ilişkilerindeki bir başka önemli ana tesadüf eder. Bâbîâli, 1725'te Osmanlı-Habsburg ticaret antlaşmasının 6. maddesine dayanarak Osmanlı tüccarının haklarını korumak üzere Viyana'ya bir şehbender gönderilmesine karar vermişti (Elibol 2004: 67-68; Beydilli 2013: 118). Şehbenderlik vazifesine Kazgancızâde Ömer Ağa tayin edilirken Temeşvarlı Osman da tercüman olarak hayli kalabalık olan şehbenderlik maiyetinde kendisine yer bulmuştu (Des Großen Feld-Herrs... 1739: 322). Bu göreve niçin ve nasıl seçildiği tam olarak bilinmese de Osman'ın Bâbîâli ile ilişkilerini sıcak tutmayı başardığını ve diplomatik tecrübesinin de bu vazifeye getirilmesinde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Mart 1726'da yola çıkan Ömer Ağa ve maiyeti Temmuz'da Viyana'ya vardı. Temeşvarlı Osman da çeyrek asırdan uzun bir süre önce esaretten kurtulmak için firar ettiği şehre, artık serhadli kimliğini vurgulayan ağa sıfatı yerine kalem erbabına mahsus efendi sıfatıyla yeniden dönmüştü. Osman Ağa, Şehbender Ömer Ağa'nın 11 Temmuz 1726'da Prens Eugen ve daha sonra 29 Temmuz 1726'da VI. Karl tarafından resmî kabul törenlerinde de bulunmuştu (WD, 13 Julii 1726, no.56; 31 Julii 1726, no.61). Bu sırada Osman Ağa'nın ne düşündüğünü, ne hissettiğini maalesef bilmek imkânı yok; ancak talihinin onu getirdiği yerden memnun olduğu tahmin edilebilir. Ne var ki bu memnuniyet uzun sürmeyecek, Temeşvarlı Osman, Ömer Ağa ile anlaşamayarak Viyana'dan ayrılacaktı.

Anlaşmazlığın sebebi gibi Osman Ağa'nın Viyana'dan tam olarak hangi tarihte ayrıldığını da söylemek mümkün değildir. Fakat Osman Ağa'nın Viyana'dan dönüşünden sonra Vidin'de sınır tercümanlığı yapmaya başladığını biliyoruz. Temeşvarlı Osman'ı himayesine alan Topal Osman Paşa'nın Kasım 1728'de Vidin muhafızlığına getirildiği göz önüne alındığında (Özcan 2012: 244), Viyana'dan bu tarihten sonra ayrılmış olması gerekir. Serhadde Osman Ağa'yı esasen aşına olduğu bir hayatın karşıladığı açıktır, ancak Osman Ağa bunu tenzil-i rütbe olarak görmüş olmalıydı ki Habsburg başkentinden ayrılmasına sebep olan Ömer Ağa'ya karşı düşmanca tutumunu sonraki senelerde de sürdürmeye karar vermişti (Wurm 1992: 171).

¹⁶ Buna karşın Frédéric Hitzel (1998: 19) Avusturya arşiv kaynaklarına atfen Osman Ağa'nın Habsburg elçileri için tercümanlık yaptığını iddia eder, ancak kaynak belirtmez. Tolasa ise (2004: 34) Kreutel'e atfen onun Bâbîâli'de tercüman olarak hizmet ettiğini yazsa da, burada muhtemelen bir tercüme hatası söz konusudur.

Nitekim Bâbüâli'de Ömer Ağa aleyhine propaganda yapanlar arasında Osman Ağa da bulunacaktı. Esasen Patrona Halil İsyanı ve hamisi Damat İbrahim Paşa'nın hayatını kaybetmesinden sonra Ömer Ağa için şartlar değişmiş, İstanbul'daki Habsburg elçisi Leopold von Tallmann, Viyana'daki faaliyetleri Habsburg sarayını son derece rahatsız eden Ömer Ağa'nın geri çağırılması için harekete geçmişti (Klesl 1966: 72-73). I. Mahmud'un cülusunu bildirmek üzere Viyana'ya gönderilen fevkalade elçi Mustafa Efendi de Şehbender'in dostu değildi. Temeşvarlı Osman ise, eski öğrencisi ve zamanın saray tercümanı Penkler tarafından uygun bir şekilde mükâfatlandırılacağı vaadi üzerine Ömer Ağa aleyhine çalışmak için bir başka bahane bulmuş, Şehbender Ömer Ağa'nın zulmünden şikâyet eden Osmanlı tüccarlarının arzlarını Bâbüâli'ye ulaştırılmıştı (Wurm 1992: 173-175). Diğer taraftan Osman Ağa veziriazamlığa getirilen hamisi Topal Osman Paşa'ya hasmı aleyhine haberler ulaşturmaya devam etmişti (Türkei I/204/2: 173r.).

Topal Osman Paşa'nın veziriazamlığa getirilmesi, Ömer Ağa'dan intikam almak isteyen Temeşvarlı Osman'ın elini güçlendirecekti. Penkler, bir defa da, hizmetinin karşılığı olarak cömertçe ödüllendirileceğini, bundan sonra torunlarının dahi sıkıntı çekmeyeceğini söz verince Osman, 1731 sonbaharında İstanbul'a giderek Şehbender Ömer Ağa'nın yolsuzluklarına tanıklık edecekti (Wurm 1992: 178-179). Osmanlı başkentinde kendisini savunan cılız da olsa bir ses bulunmayan Ömer Ağa, 1732 senesinin ilk haftalarında İstanbul'a geri çağırılmıştı. Osman Ağa, tek başına olmasa bile, Penkler'in taktirinde isminin birçok defa zikredildiğine bakılırsa önemli bir rol oynayarak, Şehbender Ömer Ağa'nın düşüşüne zemin hazırlamış, intikamını almıştı.

SONUÇ

Osmanlı tarihinden portrelerin biyografisini yazmanın güçlüğü, Temeşvarlı Osman Ağa gibi arkasında hatırı sayılır miktarda eser bırakmış birisi için dahi söz konusudur. Yine de Osman Ağa'nın esaretnâmesi başta olmak üzere kaleme aldığı eserler sayesinde biyografisini yeniden inşa etmek büyük oranda mümkündür. Bu aynı zamanda, tarihe çok az iz bırakabilmiş serhad kullarının da hayatı hakkında fikir verecek zenginliktedir. Osman Ağa'ya dair bilinen son kayıt 12 Temmuz 1732'de Vidin'den Penkler'e gönderdiği mektuptur: İstanbul, hakkında şikâyetlerin arşa ulaştığı Ömer Ağa'nın idamını istiyordu (Wurm 1992: 184). Bu noktadan sonra Osman Ağa'nın izi -şimdilik olmak kaydıyla- tarihte kaybolur. Osmanlı ve Avusturya arşivlerinde yapılacak başka çalışmaların Temeşvarlı Osman'ın hayatını daha fazla aydınlatacağı muhakkaktır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Avusturya Devlet Arşivleri

Protokollen: Kriegsarchiv, Hofkriegsrat Protokollen 453, 493.

Türkei: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Türkiye I, Turcica 204, Konvolut 2.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cevdet Dâhiliye 32/1557.

Mühimme Defteri 115.

Yayınlanmamış Kaynaklar

TEMEŞVARLI OSMAN AĞA, *Kitâb-ı İnşâ*, Avusturya Devlet Arşivleri, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Handschriftensammlung Orient, HS.125.

Gazeteler

WD: Wienerisches Diarium, 13 Julii 1726, no.56; 31 Julii 1726, no.61.

Yayınlanmış Kaynaklar ve Araştırmalar

- AFYONCU, Erhan, (2009), “Sipahi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XXXVII: 256-258.
- BABINGER, Franz, (1992), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.
- BEYDİLLİ, Kemal, (2013), “Viyana”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XLIII: 113-119.
- BONO, Salvatore, (2003), *Yeniçağ İtalya’sında Müslüman Köleler*, (Çeviren Betül Parlak), İstanbul: İletişim yay.
- DÁVID, Géza, (2002), “Manumitted Female Slaves at Galata and Istanbul around 1700”, *Frauen, Bilder und Gelehrte – Studien zu Gesellschaft und Künsten im Osmanischen Reich / Arts, Women and Scholars – Studies in Ottoman Society and Culture Festschrift Hans Georg Majer*, (Ed. Sabine Prätör ve Christoph K. Neumann), İstanbul: Simurg yay., 229-236.
- DÁVID, Géza, (2007), “Manumitted Male Slaves at Galata and Istanbul around 1700”, *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)*, (Ed. Géza Dávid ve Pál Fodor), Leiden: Brill, 183-191.
- DEFTERDAR SARI MEHMED, (1995), *Zübde-i Vekayiât - Tahlil ve Metin(1066–1116 / 1656–1704)*, (Ed. Abdülkadir Özcan), Ankara: TTK yay.
- DEMİRÜREK, Mehmet ve DOĞAN, Güner, (2015), *Boundary Letters Ottoman Officials to Luigi Ferdinando Marsili (1699-1701)*, Ankara: Birleşik yay.
- Des Großen Feld-Herrns ... (1739), *Des Grossen Feld-Herrns Eugenii Herzogs von Savoyen Kayserl. und des Reichs General-Lieutenants Felden-Thaten biß auf Dessen seel. Absterben*, Cilt VI, Nürnberg.
- ELİBOL, Numan, (2004), “XVIII. Yüzyılda Avusturya Topraklarında Faaliyet Gösteren Osmanlı Tüccarları”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, XV: 59-112.
- ERENDOR, Esat Nermi, (1971), *Temeşvarlı Osman Ağa – Gavurların Esiri*, İstanbul: Milliyet yay.
- EWIG, Wolfgang, (1993), *Porträtbilder des Ludwig Maximilian Mehmet von Königstreu und seiner Nachkommen im Kloster Barsinghausen*, Barsinghausen: Heimatbund Niedersachsen.
- GRIESBACH, Heinz, (1950), *Osman ibn Ahmed – Memoiren eines Zeitgenossen Prinz Eugens*, (yayınlanmamış doktora tezi), Bonn: Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn.
- HITZEL, Frédéric, (1998), *Prisonnier des infidèles: un soldat Ottoman dans l’Empire des Habsbourg*, Arles: Sindbad-Actes Sud.
- KLESL, Wolfgang, (1966), *Leopold von Talman, ein österreichischer Diplomat des Spätbarocks*, (yayınlanmamış doktora tezi), Viyana: Universität Wien.
- KREUTEL, Richard F. ve SPIES, Otto, (1954), *Leben und Abenteuer des Dolmetschers Osman Ağa – Eine türkische Autobiographie aus der Zeit der großen Kreige gegen Österreich*, Bonn: Selbstverlag des Orientalischen Seminars der Universität Bonn.
- KREUTEL, Richard F. ve SPIES, Otto, (1962), *Der Gefangene der Giauern – Die abenteuerlichen Schicksale des Dolmetschers ‘Osman Ağa aus Temeschwar, von ihm selbst erzählt*, Graz: Verlag Styria.
- KREUTEL, Richard F., (1966), *Zwischen Paschas und Generälen – Bericht des ‘Osman Ağa aus Temeschwar über die Höhepunkte seines Wirkens als Diwansdolmetscher und Diplomat*, Graz: Verlag Styria.
- KREUTEL, Richard F., (1967), “Die Schriften des Dolmetschers ‘Osmān Ağa aus Temeschwar”, *Der Orient in der Forschung – Festschrift für Otto Spies zum 5 April 1966*, (Ed. Wilhelm Hoernerbach), Wiesbaden: Harrassowitz, 434-443.

- KREUTEL, Richard F., (1980), *Die Autobiographie des Dolmetschers 'Osmân Ağa aus Temeschwar – Der Text des Londoner Autographen in normalisierter Rechtschreibung*, Cambridge: E.J.W.Gibb Memorial.
- ÖZCAN, Abdülkadir, (2012), “Topal Osman Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XLI: 244-246.
- PÁLFFY, Géza, (2007), “Ransom Slavery along the Ottoman-Hungarian Frontier in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)*, (Ed. Géza Dávid ve Pál Fodor), Leiden: Brill, 35-83.
- PEŠALJ, Jovan, (2010), “Early 18th-Century Peacekeeping: How Habsburgs and Ottomans Resolved Several Border Disputes after Karlowitz”, *Empires and Peninsulas Southeastern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople 1699-1829*, (Ed. Plamen Mitev, I.Parvev, M.Baramova ve V.Racheva), Münster: LIT Verlag, 29-42.
- QUAKATZ, Manja, (2014), “‘Conversio Turci’. Konvertierte und zwangsgetaufte Osmanen. Religiöse und kulturelle Grenzgänger im Alten Reich (1683-1710)”, *Ein Raum im Wandel – Die osmanisch-habsburgische Grenzregion vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, (Ed. Norbert Spannenberger ve Szabolcs Varga), Stuttgart: Franz Sriner Verlag, 215-231.
- RAŞİD MEHMED EFENDİ, (2013), *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, (Ed. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır ve Ahmet Zeki İzgöer), İstanbul: Klasik yay.
- RIEU, Charles, (1888), *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, Londra.
- ROEMER, H.R., (1986), “Inshā”, *Encyclopaedia of Islam 2nd Edition*, III: 1241-1244.
- RÖMER, Claudia, (1995), *Osmanische Festungsbesetzungen in Ungarn zur Zeit Murads III., dergestellt an Hand von Petitionen zur Stellenvergabe*, Viyana: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- STEIN, Mark, (2007), *Osmanlı Kaleleri Avrupa’da Hudut Boyları*, (Çeviren Gül Çağalı Güven), İstanbul: İş Bankası Kültür yay.
- STOYE, John, (1994), *Marsigli’s Europe, 1680-1730: The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*, Londra: Yale University press.
- TEPLY, Karl, (1972), “Mehmet Çolak Beğ- Leopold Freiherr von Zungaberger”, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, LXXX / 1-2: 113-155.
- TEPLY, Karl, (1973), “Vom Los osmanischer Gefangener aus dem grossen Türkenkrieg 1683–1699”, *Südost-Forschungen*, XXXII: 33–72.
- TOLASA, Harun, (1964), *Osman Ağa’nın Hatıraları*, (mezuniyet tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- TOLASA, Harun, (2004), *Kendi Kalemle Temeşvarlı Osman Ağa: Bir Osmanlı Türk Sipahisi ve Esirlik Hayatı*, Ankara: Akçağ yay.
- TÓTH, Hajnalka, (2016), “Temesvári Oszmán Ağa Levélgyűjteménye. Habsburg–Oszmán–Kuruc Határvidéki Konfliktusok a 18. Század Elején”, *Certamen*, III :283-294.
- VARGA, János J., (2007), “Ransoming Ottoman Slaves from Munich (1688)”, *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)*, (Ed. Géza Dávid ve Pál Fodor), Leiden: Brill, 169-181.
- WURM, Heidrun, (1992), “Entstehung und Aufhebung des Osmanischen Generalkonsulats in Wien (1726-1732)”, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchives*, XLII: 152-187.
- YAZMAN, Şevki M., (1961), *Viyana Muhararasından Sonra Avusturyalılara Esir Düşen Osman Ağa’nın Hatıraları*, İstanbul: Tanyeri yay.
- YAZMAN, Şevki M., (1962), *Viyana Kapılarında Dönüş ve Osman Ağa’nın Çilesi*, İstanbul.